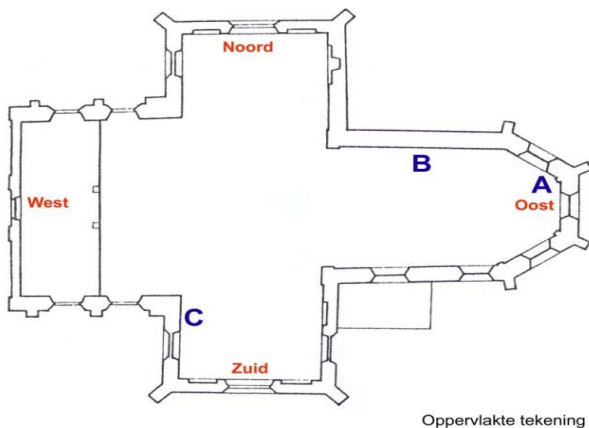

Middeleeuwse muurschilderingen in de Hervormde Kerk van Lopik.

Tijdens restauratiewerkzaamheden tussen 1964-1967 aan de Hervormde Kerk van Lopik, onder leiding van ir. T. van Hoogevest uit Amersfoort, zijn er op diverse muren belangrijke fragmenten van muurschilderingen te voorschijn gekomen. Deze zijn door dhr. W. Haakma-Wagenaar uit Amsterdam, voor zover dat mogelijk was, onderzocht, geconserveerd¹ en gerestaureerd. Op afbeelding 1 vindt u de locaties waar deze muurschilderingen zijn gevonden. De muurschildering op locatie C is om bouwkundige redenen verloren gegaan.

Afb. 1. Locaties muurschilderingen kerk.

Aanleiding

De muurschilderingen moeten honderden jaren te zien zijn geweest voor de kerkgangers. In het begin van de reformatie zullen ze hoogst waarschijnlijk overgeschilderd zijn. Dat hebben ze gedaan om zo niet afgeleid te worden tijdens de diensten in de kerk. Niet alleen de schilderijen, maar ook beelden, altaren en andere versieringen zijn toen verdwenen. Niets mocht de aandacht van Gods Woord afhouden. Al deze verleidingen moesten verwijderd worden.

Eeuwenlang hebben deze muurschilderingen dan ook achter de witte muurverf gezeten en zijn ze na jaren, ja zeg maar eeuwen vergeten. Tot 1962/1963. Het verhaal gaat dat er delen van de schilderijen te voorschijn zijn gekomen door een brand in het oude koor. Voor de kerkrestauratie in de '60 jaren werd het koor gebruikt als een schuur. Het koor was afgesloten van de kerk door een schot, waar de preekstoel voor stond². Het diende als schuur van de pastorie. De fietsen stonden er, maar ook kisten met aardappels en oud papier. Ook was er een kolenopslag voor de 3 grote potkachels in de kerk. Het was er altijd vies en vochtig, met veel stof van de kolen. In 1962 heeft het oude papier in deze schuur, door ongekende oorzaak, in brand gestaan. De plaatselijke brandweer was snel ter plaatse om verdere verspreiding van het vuur te voorkomen.³ Door de hitte van het vuur, het bluswater en de zeer slechte conditie door de jaren daarvoor zijn op sommige plekken de schilderijen tevoorschijn gekomen, doordat de witte muurverf is losgeraakt. Volgens P. van der Vlist⁴ heeft de brand maar 15 minuten geduurd. Er is weinig bluswater gebruikt en hierdoor is het niet zo erg heet geworden. Hoe dan ook, de muurschilderingen zijn te voorschijn gekomen. Tijdens de al geplande en zeer nodige grote restauratie zijn deze muurschilderingen verder onderzocht.

Werkzaamheden en omstandigheden

Dhr. Willem Haakma Wagenaar is later bij de restauratiewerkzaamheden betrokken geraakt. In 1965 is Wagenaar begonnen. Er was toen al van alles aan de kerk opgeknapt, maar hoe slecht de toestand van het koor bij het begin van de restauratie was geweest, was nog aan veel details te zien.

De belangrijkste reparaties aan het metselwerk waren al uitgevoerd. Hierdoor zijn er grote stukken muurschilderingen verloren gegaan, hetgeen eigenlijk niet had hoeven gebeuren. Met name rondom de ramen is dat goed te zien op de foto's.

¹ het bewerken zodat je het goed kunt bewaren.

² In veel kerken werd het oude koor afgetimmerd om zo niet meer herinnerd te worden aan de altaren en de oude koor opstelling in de vroegere Katholieke Kerk.

³ De exacte datum is niet meer te achterhalen, omdat er in die tijd geen verslaglegging was na een gebluste brand. Het heeft in ieder geval vóór de grote kerkrestauratie in 1963 plaats gevonden.

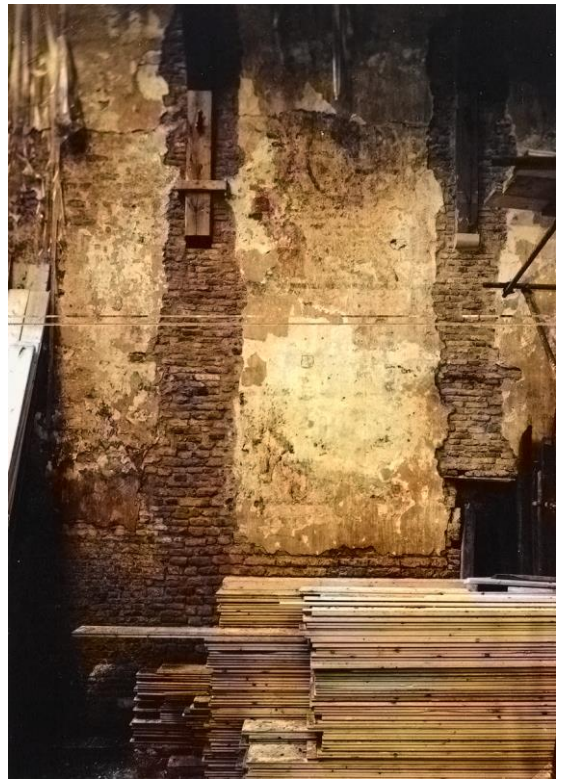
⁴ Was toen brandweerman en betrokken bij het blussen van de brand in het oude koor van de kerk.

De noordwand van het koor was door lekkages in de oude kap vooral bij het dwarsschip zeer vochtig. Het westelijke travee was zelfs groen van de algen.

Een groot deel van de kapconstructie van het koor was door houtrot aangetast zodat trekbalen, muurstijlen en gewelfribben vervangen moesten worden. Door het lekken was de kalkmortel verpulverd en op vele plaatsen tussen muur en schuurlaag weggespoeld. Door afzetting van kalkzouten met de latere saulagen was de schuurlaag een keiharde brosse schil geworden (zie afbeelding 2).

Verder waren er stukken pleisterwerk waar muurschilderingen zaten bedekt onder een met roet en algen bedekte dikke plak van kalklagen.

De omstandigheden waarmee en waarin Wagenaar heeft moeten werken zijn niet gemakkelijk geweest. Hier vindt u een klein stukje uit de zakagenda van Wagenaar van 11 juni 1965; *"In de koorsluiting was het metselwerk in de dagkanten van de vensters en de helft van de aansluitende wandvlakken nieuw opgemetseld. De situatie voorafgaande aan dit herstel was slechts op één zwart-witfoto te zien. Deze foto toonde de sinds de brand min of meer vanzelf in het zicht gekomen schilderingen op de muurdam tussen het noordelijke en middelste venster in de absis, met links een grote Agnes en daaronder de bovenhelft van een kleinere Michael, gevat in een kader waartegen vroeg-Gotische bladsilhouetten in de vensterdagkant(en) aansloten. Het*

Afb. 2. Noordelijke muur van het oude koor.

Afb. 3. Muurdam tussen het noordelijke en middelste venster.

rechtervlak was nog vrijwel geheel met beroete kalklaag bedekt. De versiering op het front van de penant in het midden, bestaande uit boven elkaar geplaatste, afwisselend naar links en rechts gebogen palmtakken, reikte tot aan de bovenrand van de foto (ongeveer halve hoogte van het koor). Bij mijn eerste bezoek waren door herstelwerkzaamheden van het metselwerk inmiddels beide heiligen en de andere grotendeels nog bedekte figuren voor de helft, en alle versieringen in de dagkanten geheel verloren gegaan. Een triest begin!! (zie afbeeldingen 3)."

Een ander stuk uit zijn zakagenda; *"Uit de kerkelijke gemeente was weinig applaus te horen voor de muurschilderingen in het weer bij de kerk getrokken koor. Dat heb ik ondervonden tijdens mijn moeizame restauratiewerkzaamheden en uit het misprijzende commentaar van de toenmalige kerkvoogd die als huisschilder bezig was met het keurig naschilderen van de kepers op de gewelfribben."*

De pleisterlaag boven de ramen bevatten muurschilderingen van later datum. Dat kan goed kloppen, want het koor is ter hoogte van de bovenkant van de ramen verhoogd en met kleinere stenen opgemetseld, waartegen de schuurlaag vast zit.

Op verschillende oude pleisterlagen zijn verstevigingen aangebracht d.m.v. injecties met in Toluol opgeloste en verdunde Isobutyl- metacrylaat . Hierdoor werden hele stukken gefixeerd. Pas daarna kon het oppervlak worden schoongemaakt. Het schoonmaken is met "alcoholzeep", toluol, verdunde azijnzuur en mechanische middelen gedaan. Centimeter voor centimeter is zo handmatig de muur schoongemaakt⁵.

Afb. 4. Brede venster ruim weg gehakt.

Op sommige delen waren de muurschilderingen door oude reparaties zwaar beschadigd.

Na het schoonmaken van alle fragmenten die behouden zijn, zijn de plaatsen met niet-watervaste verf gefixeerd door het bespuiten met een sterk verdunde Isobutylmetacrylaat-Toluoloplossing. Alle niet in het zicht blijvende oude kalk is tot op de baksteen weg gehakt. Voordat de rest van de muren konden worden gestukadoord, zijn de vele steigergaten opnieuw met droge roetvrije moppen gedicht. Spijkers en andere ijzerresten zijn eerst verwijderd. Daarna is het muuroppervlak rondom de fragmenten verder behandeld met een kalk-zandmortel (verhouding 1-op-3) en afgewerkt met een pleister van kalk met fijn zand. Dat laatste is licht nagestreken met een kwast. Bij alles is gebruik gemaakt van meer dan 2 jaar oude kalk.

Na de restauratie is het geheel wat geretoucheerd, zodat de gerestaureerde fragmenten één geheel werden. Hierdoor kreeg de lappendeken van legpuzzelvormen weer een enigszins herkenbare schildering.

⁵ Rapport van dhr. W. Haakma-Wagenaar aan Ir. T. Hoogevest op 10 januari 1967.

Betekenis

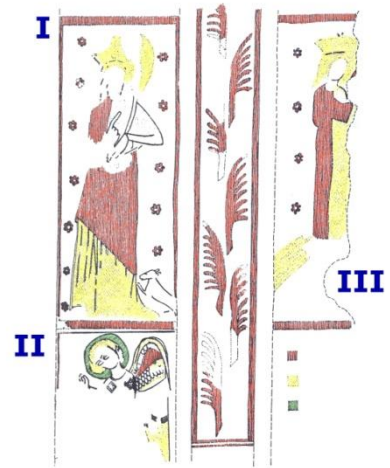
In het Noord-oostelijke deel van de koorsluiting⁶ zijn zeer oude taferelen aangetroffen, zie afbeelding 5. Het muurwerk van het koor is tot op vrij grote hoogte 13de eeuw. Het is goed mogelijk dat ook de schilderijen nog uit die tijd dateren. Ze zijn aangebracht op een dunne mortellaag. De voorstellingen zijn niet compleet en hier en daar vaag. Dat komt omdat ze waarschijnlijk zonder bindmiddel werden geschilderd in een natte sauslaag, die met pigmenten verpoederd was en verdwenen. Door een gebrek aan samenhang in het achterliggende metselwerk zijn tijdens de restauratie grote stukken verloren gegaan, zie afbeelding 4.

Naast het raam zien we de engel Michael met een vleugel (vlak II), een staand figuur (vlak III). Links staat de heilige Agnes afgebeeld (vlak I). Zij wordt vaak met een lam als attribuut afgebeeld.

A Schildering bij het noordoostelijk koorvenster

Tekening van W. Haakma Wagenaar

Bewerkt door H. Wisse

Afbeelding 5. Muurschildering noordoostelijk kant, uit de 13de eeuw.

Agnes was een Romeinse maagd en martelares. Zij is één van de meest geliefde heiligen van de westerse kerk. Zij was de dochter van rijke en voorname ouders. Agnes is Jezus gevolgd tot in de dood, zowel ter verdediging van haar onschuld als door haar trouw aan Jezus, de Christus. Zij werd waarschijnlijk ter dood gebracht tijdens de vervolgingen onder keizer Decius, omstreeks het jaar 250. Agnes was pas dertien jaar oud toen zij stierf. Er zijn verschillende verhalen over haar bekend, maar het komt er in het kort op neer dat ze, door de zoon van een prefect (= een gouverneur van een Romeinse provincie) ten huwelijk is gevraagd op haar twaalfde jaar. Ze weigerde en vertelde dat ze al verloofd was, Hij is voor mij de Enige, de Ware. Blind van woede hebben ze Agnes opgesloten.

Het andere verhaal vertelt dat ze als dertienjarige aan heidense goden werd gewijd en ze het slachtoffer van verkrachting was. Toen zij naar de tempel van Minerva werd gebracht, maakte zij een kruisteken en weigerde zich tegen God te keren. Vele jonge mannen vroegen haar ten huwelijk, maar zij weigerde en zei dat ze al verloofd was met Jezus Christus. Zij werd vervolgens bedreigd en gemarteld en vond ten slotte de dood doordat haar een zwaard in de keel gestoken werd. Acht dagen nadat ze was begraven in de catacomben van de Via Nomentana, werd zij gezien in een gouden kleeid, met een verlovingsring van Jezus Christus aan haar vinger en aan haar rechterzijde een wit lam.

Nog een ander verhaal vertelt dat ze naakt in een bordeel werd opgesloten. Haar prachtige lange haren gaven haar naakte lichaam bescherming. De kuise aanblik van de jonge maagd Agnes stond borg dat geen enkele klant haar wilde onteren. Bovendien daalde er een Engel neer die het bordeel in een hemels licht plaatste, hetgeen de klanten deed afschrikken. Als de zoon van de prefect toch bij haar komt om van haar diensten gebruik te maken, valt hij plotseling dood neer. De legende vertelt verder dat Agnes hem door gebed weer tot leven wekte. Daarop werd Agnes door de prefect aan de rechters uitgeleverd die haar veroordeelden tot de dood op de brandstapel. De vlammen rezen hoog op

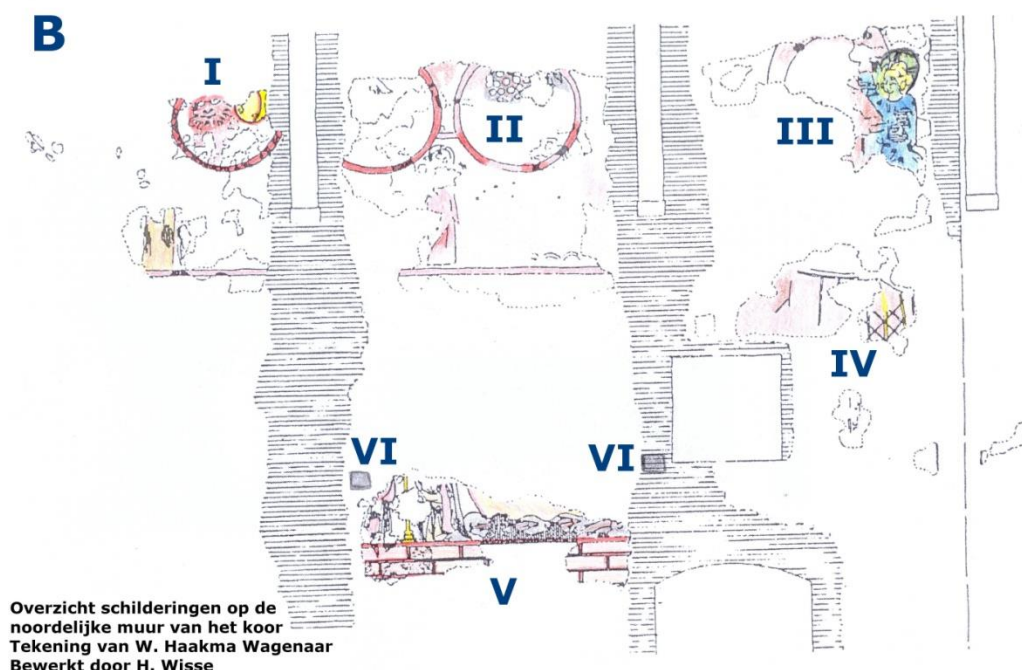
Afbeelding 6. Muurschildering noordoostelijk kant.

⁶ Dat is het einde van het koorgedeelte, een half ronde, veelhoekige gevel

maar verbranden het lichaam van de kuise Agnes helemaal niet. Op bevel van één van de rechters werd zij daarna met een zwaard onthoofd. Later zou ze door verschillende mensen gezien zijn met een lam in haar armen en een verlovingsring om haar vinger. De naam Agnes betekent Lam. Op haar (Rooms Katholieke) feestdag, 21 januari, zegent de paus altijd een paar lammetjes.

De figuur meer naar rechts (vlak III) kan eventueel een heilige op een brandstapel voorstellen, wanneer we de vijf oplopende gele strepen als vlammen zouden interpreteren. Tussendoor zie je decoratieve stroken terwijl de dagkanten van de vensters decoratief beschilderd zijn. Het is goed mogelijk dat deze hele voorstelling een eerbetoon is aan de heilige Agnes. Er is namelijk een lam en een brandstapel afgebeeld.

De aartsengel Michael (vlak II) wordt vaak afgebeeld met een grote engelvleugel die bescherming biedt. De retouchering in de vleugel van Michael, aangebracht tijdens de restauratie, is al helemaal niet meer te zien.

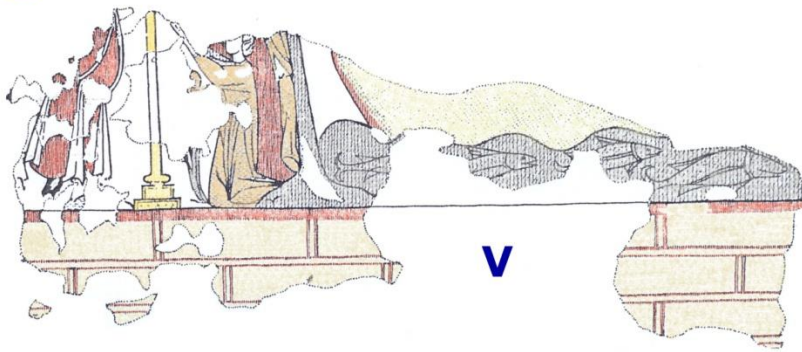

Afbeelding 7. Muurschilderingen noordelijke muur van het koor.

In de noordelijke muur van het koor zijn vele muurschilderingen zichtbaar, waarbij vlak V wel het beste te zien is. Links bovenin (vlak I) zien we mogelijk een heilige. Deze worden vaker met een rode cirkel omrand. Je ziet nog een gedeelte van het gezicht, met baard, rechts daarvan een gele maan en zon die in elkaar overgaan. Bij het schoonmaken van dit gedeelte van de muur werden deze maan en zon goed zichtbaar. Onder deze cirkel loopt een horizontale band waarop, links onder de cirkel, de onderkant van een heilige(?) staat. Deze rode band komt ook in II terug, eveneens met een heilige erop. Deze is afgebeeld met geel haar en wijnrode aureool. Die is helaas erg gehavend en onduidelijk van veraf te zien. De rode cirkel in vlak II is na het schoonmaken van de schildering erg vaag gebleven. De groep helderrode ballen is mogelijk de kruin van een (de)appelboom. Dit is mogelijk een verwijzing naar de Hof van Eden. Bij vlak III ziet u rechts een blauwe(engel)figuur met aureool. Het beschilderde pleisterwerk is erg hobbelig en de verf is zwaar beschadigd. Vlak IV bevat onduidelijke resten schildering; een gele ondergrond met rode diagonale lijnen en zwarte horizontale en verticale banden.

B

Schildering op het noordelijke zijmuur van het koor
 Tekening van W. Haakma Wagenaar
 Bewerkt door H. Wisse

Afbeelding 8. Muurschildering noordelijke zijmuur van het koor, uit vroeg 16de eeuw.

De muurschilderingen in vlak III en IV zijn door oudere kalk- en sauslagen bedekt dan in vlak V.

In de noordelijke zijmuur van het oude koor is een groot fragment te zien. Een groot steensverband (gele stenen met rode voegen) beschilderde strook als een soort plint. We zien een zuiltje met een nog Romaans aandoende basement (is de voet van een zuil, pilaar of pijler) tussen gordijnen.

Rechts daarvan zien we een knielende figuur en het geheel is omgeven door afhangende gordijnen (een soort tent?). Heel merkwaardig is de, aan de rechterkant van de geknielde figuur, rij levendig geschilderde zwemmende zwart getekende vissen op een bruine ondergrond.

In deze schildering is er wel bindmiddel toegepast, maar er is veel verloren gegaan. Dit komt omdat er over deze schildering een andere schildering is aangetroffen. Dat was een schildering van begin 16de eeuw. Dit was een gedeelte van de achterkant van een paard. Deze schildering is gefotografeerd en daarna is deze schildering verwijderd om meer te kunnen zien van het vlak V. De foto's van de schildering zijn helaas niet meer te vinden.

Afbeelding 9. Muurschildering noordelijke zijmuur van het koor. Locatie B. vlak V.

Schildering in de nis van het zuidelijk transept
Tekening van W. Haakma Wagenaar
Bewerkt door H. Wisse

Afbeelding 10. Muurschildering zuidelijke transept, uit de laatgotische tijd (eind 13de eeuw) De heilige Leonardus.

afdruk van deze tekenfolie. Ook het metselwerk waarop zich de schildering bevond was niet stabiel en daarom werd dit een week later al gesloopt. Zo verdween de schildering definitief. Er zijn van deze muurschildering helaas geen foto's gemaakt.

Pas veel later, toen Wagenaar een uitgave van het Getijdenboek van Catharina van Kleef in bezit had gekregen, herkende hij het attribuut. Het waren enkelboeien. Hierdoor kon de verdwenen figuur alsnog geïdentificeerd kon worden, namelijk als de heilige Leonardus⁷. De schildering was 1,44 meter breed en 1,85 meter hoog!!

De heilige Leonardus was een eenvoudige kluizenaar en wordt de beschermheilige van zwangere vrouwen, boeren en gevangenen. Hij wordt afgebeeld als een abt in diakenkleding met in zijn handen een staf en een paar boeien of een ketting en een boek. Leonardus is de Franse kluizenaar Leonardus van Noblat en leeft in de zesde eeuw. Volgens de legende zou hij zich als ridder van Clovis bekeerd hebben om zich daarna te wijden aan de prediking van het ware geloof. Zijn aanzien groeit, maar hij weigert volgens het verhaal een bisschopsaanbod. Hij weigert elke vorm van weelde; na een verblijf in een klein klooster bij Orléans trekt hij zich als kluizenaar terug op een ruig stuk land in de buurt van

In het zuidelijk transept, hoog in de westelijke muur, bevond zich nog een gedeelte van een vroeg 16de eeuwse muurschildering. Terwijl Wagenaar bezig was met de restauratie van de resten van de schilderijen in het koor, kwam er op 21 oktober 1965 een levensgrote heiligenfiguur tevoorschijn bij het verwijderen van een gammele vulling. Deze werd aangetroffen tegen de achterwand van een dichtgemetselde nis. Door binnengedrongen water was de structuur nogal aangetast. Bovendien heeft men tijdens de restauratie van de kerk, om bouwkundige redenen, de nis later dichtgemetseld. Hierdoor was het niet mogelijk om deze muurschildering te restaureren. Op de achterkant van een trouwkaart heeft Wagenaar een tekening gemaakt. Bij het uitnemen van de stenen kwam de schildering laagsgewijs in zicht. De figuur was voorgesteld als abt met in zijn rechterhand een voorwerp dat Wagenaar toen niet kon thuisbrengen en in zijn andere hand, slechts deels bewaard, een boek. De volgende dag ging Wagenaar met een rol half transparante tekenfolie naar Lopik en legde de vondst op dat materiaal vast. De kleuren gaf hij naderhand aan op een

Afbeelding 11. Heilige Leonardus uit getijdenboek Van Catharina van Kleef.

⁷ John Plummer, *The Book of Hours of Catherine of Cleves*, 1964, New York, Pierpont Morgan Library and Museum. p.288 afbeelding Heilige Leonardus, p. 204 afbeelding Aars Engel Michael, p. 300 afbeelding Heilige Agnus. Al deze afbeeldingen hebben een grote gelijkenis met de muurschilderingen in de kerk.

Limoges. Hij zou dat land hebben gekregen van een Frankische koningin die hij heeft geholpen bij een bevalling door voor haar te bidden. Zijn faam verspreidt zich. Hij krijgt volgelingen en wordt de inspirerende leider van een eenvoudige kloostergemeenschap. Hij helpt de arme boeren in de omgeving met het verwerven, ontginnen en bebouwen van kleine percelen grond. Hij pleit bij de plaatselijke machtshebbers voor de vrijlating van gevangenen om deze daarna te helpen bij het opbouwen van een deugzaam bestaan.

Voor een datering van de muurschilderingen aan de hand van de stilistische kenmerken zijn te weinig vergelijkbare overblijfsels bekend. Of alle muurschilderingen even oud zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Er is namelijk een verschil in stijl en oppervlaktestructuur van locatie B, vlak V op de noordelijke muur en resten tussen de ramen op locatie A, vlak I, II en III. Alles is in elk geval van voor de koorverhoging en volgens restaurateur Wagenaar van heel vroeg 14de eeuw of ouder.

Toekomst.

Na restauratie van de muurschilderingen tussen 1965-66 is het niet stil gebleven. De schilderingen zijn continu in beeld gebleven bij de Rijksdienst van Monumenten. Nadat in de jaren '70 de witte kerkmuren voorzien zijn van een nieuwe witte muurverf, heeft de Rijksdienst in 1972 voor het eerst en in 1992 voor het laatst een uitgebreide observatie gehouden van de schilderingen en een rapport hierover geschreven. In beide rapporten klinkt door dat de muurschilderingen hard achteruit gaan. Detailleringen verdwijnen snel, ook bij de met acrylverf bijgewerkte stukken. Bijvoorbeeld de retouches in de vleugel van Michael zijn verdwenen. De kleine reparaties zijn bijna allemaal verdwenen. Van de twaalf palmtakken op de midden penant zijn de drie bovenste nog maar vaag zichtbaar. De bijgewerkte acrylverf is totaal verkleurd en vormt geen geheel meer met de oude originele schilderingen.

Het blijken nog steeds ongunstige factoren te zijn, die grote invloed hebben op de kwaliteit van de muurschilderingen. De noordelijke muur hangt achterover en vangt hierdoor erg veel vuil en stof. De muur is weer gescheurd, is wel zo goed mogelijk gerepareerd, maar blijft scheuren. Dit komt door het dalen van het grondwaterpeil. Bij een lekkage zal vocht snel langs deze breuken in de kern van het metselwerk kunnen komen en de specielaag waar de schilderingen op aangehecht zijn verwoesten. Het voegwerk aan de buitenkant van de noordelijke koorwand boven het platte dak van de boven- en benedenzaal van de kerk, zal goed moeten worden onderhouden. Gebeurt dat niet dan zal hier als eerste het water binnen dringen. Op deze noordkant staat ook de felle zon op de muur, waardoor de temperatuur van de muur fors oploopt. Hierdoor ontstaan spanningen in de muur door de verschillende materialen van steen, cement en de verschillende houtsoorten. De heteluchtverwarming (staat al sinds 1993 uit) heeft ook een flink negatieve invloed gehad op de schilderingen.

Boven locatie B vlak V is nog steeds een vuilgroene waas te zien. In 1992 hadden ze het over 'het weer' in een vergeten theedoek! In 1966 weet Wagenaar dat deze plekken opnieuw gestukadoord zijn, mogelijk moeten ze het daar in zoeken. Het 'weer'-achtige patroon in de groene verkleuring had mogelijk te maken met een schimmel. Er zijn stukken pleisterwerk links en rechts van de locatie B vlak V genomen om dit te onderzoeken. Links van de vuilgroene muur en rechts van de schone witte muur. Deze zijn aangegeven met de letter VI. Uit het onderzoek bleek dat ze geen schimmel, of levensvatbare schimmelsporen bevatten. Een 2de onderzoek wees uit dat er een verschil zat in de 2 monsters in het bestanddeel anorganische vulstof(fen), maar of dat de oorzaak was van de groene aanslag wisten ze niet. Wagenaar kon het niet loslaten en las zijn restauratieverslag nog eens goed door. *"Op plaatsen aan de randen van de schilderingen en in gaatjes bij het fixeren met veel isobutylmetacrylaat, is bij de mortel cetyltrimethylam.bromide toegevoegd"*. Deze zak met cetyltrimethylam.bromide mortel is dus door de bouwvakkers per ongeluk ook toegevoegd bij de mortel in dit stuk stucwerk. Dit werd alleen aan de randen gebruikt, voor extra aanhechting tussen de pleisterlaag met schilderingen en de nieuwe mortel eromheen. Dit was wel op het advies van Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen

van Kunst en Wetenschap. Door latere inzichten, blijkt dit toch niet de juiste keuze te zijn geweest. Het broom in combinatie met vocht (lekkage?) vanuit de muur zijn andere verbindingen aangegaan en geven zo "de vuilgroene kleur". Aan de kleur kunnen we dus zien waar er in de jaren '80 vocht bijgekomen is, hoe dat komt is niet helemaal duidelijk.

Op 26 november 1993 heeft de kerkvoogdij per brief aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg hun ongenoegen geuit over de verkommerde resten van de muurschilderingen in het koor van de kerk met de mededeling deze resten, in het kader van een in gang zijnde onderhoudsbeurt, weg te willen schilderen. Er is toen (weer) door de toenmalige restaurateur dhr. W. Haakma-Wagenaar een onderzoek ingesteld om te kijken of het mogelijk was om de schilderingen te behouden.

De kerkmuren zijn in 1994 weer voorzien van een witte kleur, behalve over de muurschilderingen. De laatste keer is dat in het jaar 2007 geweest.

Met de schilderingen zelf is in de '70 en '90 jaren niets gedaan. In 1993 zijn er wel een aantal mogelijkheden voor restauratie voorgesteld, maar deze kostten allemaal veel geld⁸.

De volgende voorstellen zijn gedaan;

- De oude specielaag rondom de muurschilderingen verwijderen en voorzien van een damp- en zoutdoorlatende cementspecie. Verder zouden de kleuren en kleurlijnen gerestaureerd moeten worden door specie op kleur te gebruiken. De vraag is echter of de kleur goed opdroogt bij de oude schilderingen. Dat is een groot risico.
- Als alternatief is er aangegeven om de schilderingen zo goed mogelijk af te nemen, te restaureren/conserveren en op een nieuwe specielaag aan te brengen.
- Er kan ook gekozen worden voor het afnemen en opslaan om later te restaureren/conserveren. Het kan in Lopik of een andere plaats tentoongesteld worden.

Vooralsnog wordt er nu niets gedaan en staat er ook niets gepland.

Het college van kerkrentmeesters maken zich nog steeds zorgen over de muurschilderingen. De vraag is of ze nog wel behouden kunnen worden en is het niet al te laat voor een grondige restauratie.

U kunt de muurschilderingen zelf ook komen bekijken, stuur dan een mail naar kerkgeschiedenis@hervormdlopik.nl om een afspraak te maken.

Hans Wisse, koster en amateurhistoricus in Lopik.

⁸ Restauratieplan muurschilderingen opgesteld door dhr. W. Haakma-Wagenaar op 23 februari 1993 voor de kerkvoogdij der Hervormde Gemeente.

Afbeeldingen verantwoording:

- Afbeelding 1. Tekening van architectenbureau ir. T. van Hoogevest, bewerkt door Hans Wisse.
- Afbeelding 2. Archief Ken uw kerk van Hervormde gemeente van Lopik nummer 0031.1_KG_Res_muurschildering_1964. Ingekleurd met Colorful Image Colorization logaritme van Algorithmia.
- Afbeelding 3. Archief Ken uw kerk van Hervormde gemeente van Lopik nummer 0031_KG_Res_muurschildering_1964. Ingekleurd met Colorful Image Colorization logaritme van Algorithmia.
- Afbeelding 4. Archief Ken uw kerk van Hervormde gemeente van Lopik nummer 0311-Kib-KG-Raamkozijn pu27499 en 0312-Kib-KG-Raamkozijn pu27500. Ingekleurd met Colorful Image Colorization logaritme van Algorithmia.
- Afbeelding 5. Tekening van W. Haakma Wagenaar, ingekleurd door Hans Wisse.
- Afbeelding 6. Archief Ken uw kerk van Hervormde gemeente van Lopik nummer 0391-Locatie.A. Agnes en Michael en andere figuren.
- Afbeelding 7. Tekening van W. Haakma Wagenaar, ingekleurd door Hans Wisse.
- Afbeelding 8. Tekening van W. Haakma Wagenaar, ingekleurd door Hans Wisse.
- Afbeelding 9. Archief Ken uw kerk van Hervormde gemeente van Lopik nummer 0396-Lokatie.B.overzicht dichtbij.
- Afbeelding 10. Tekening van W. Haakma Wagenaar, ingekleurd door Hans Wisse.
- Afbeelding 11. John Plummer, The Book of Hours of Catherine of Cleves, 1964, New York, Pierpont Morgan Library and Museum. MS M.917/945, p.288 afbeelding Heilige Leonardus.

Bronnen verantwoording:

- Maandblad van Oud-Utrecht, april 1966, nummer 4, p. 26 t/m 29.
- Archief van college van kerkrentmeesters van jaar 1963 t/m 1993.
- Restauratie rapporten van W. Haakma Wagenaar gericht aan college van kerkrentmeesters.
- Interview met kunsthistoricus en restaurateur W. Haakma Wagenaar uit Amsterdam.
- Lokaal archief Ken uw Kerk van de Hervormde gemeente in Lopik.